

книг наукових співробітників музею. Спільно з громадськими організаціями району книгозбірні ініціювали та провели засідання круглого столу «Проблеми екології Києва та Деснянського району». А телевізійний канал «Глас» надав зі своїх архівів кінофотодокументи для організації віртуальних подорожей «Імена меценатів на мапі Києва». Часто до проведення масових заходів у бібліотеки району запрошуються працівники Національного музею українського народного декоративного мистецтва.

Любительські об'єднання користувачів бібліотек, котрі цікавляться історією столиці України, займають гідне місце в системі розвитку краєзнавства. Вже багато років поспіль плідно працює клуб шанувальників старого Києва в бібліотеці ім. В. Чкалова ЦБС Солом'янського району. Групи за інтересами «Киянин», «Я – українець», «Родень», «Український рік», «Україна козацька», «Дивоцвіт» об'єднують любителів історії Києва – користувачів бібліотек Дарницького району. З 2005 року при ЦРБ № 141 ЦБС Деснянського району працює краєзнавчий клуб «З любов'ю до рідного краю», в роботі якого беруть участь письменник П. Засенко та поетка Л. Мудрак, екскурсоводи, ветерани, кінознавці.

Бібліотеки сприяють реалізації творчого потенціалу користувачів не тільки через організацію діяльності клубів та груп за інтересами. У багатьох приміщеннях київських книгозбірень відкриваються мистецькі галереї, де експонуються художні полотна та фотографії як професійних майстрів, так і художників-аматорів. Постійно діюча картинна галерея є у відділі мистецтв Публічної бібліотеки імені Лесі Українки. Щоразу нові майстри пензля виставляють свої роботи у галереї «Образ» бібліотеки мистецтв Печерського району. Цього року у ЦБС Голосіївського району започатковано інноваційний проект із популяризації традиційного українського рукоділля – вишивання.

У ЦБС Солом'янського району було проведено конкурс на кращі краєзнавчі нариси «Наші вулиці вам розкажуть». Основною вимогою стало включення до них історичної довідки та соціально-ділової інформації. Працівниками ЦБС Дарницького району підготовлено інформ-досьє «Вулиці Дарницького району», що містить повний перелік вулиць району, історію їхнього виникнення та походження назв.

Бібліотеками Києва видано велику кількість інформаційно-бібліографічних посібників, присвячених окремим місцевостям, святиням, культовим спорудам, релігійним діячам, жінкам, чий імена увійшли в історію міста, меценатам і благодійникам усіх часів, видатним діячам у галузі медицини, освіти, науки тощо.

Все частіше створюються ретроспективні покажчики краєзнавчого характеру, серед них: довідник «Солом'янка: інформація для всіх», підготовлений силами працівників

ЦБС Солом'янського району; ретроспективний бібліографічний покажчик «Дорога довжиною в двадцятиліття» (до 20-річчя Деснянського району), краєзнавчий довідник «Деснянський район: з глибини століть – у сьогодення» про історію та сьогодення цього ж району (виданий і перевиданий з доповненням), бібліографічний довідник «Письменники Києва та Київщини», створені фахівцями ЦБС Деснянського району.

Фундаментальний бібліографічний покажчик «Образ ніжності святої (Поділ у творах художньої літератури та образотворчого мистецтва)» видано силами працівників ЦБС Подільського району. Анотоване видання, що вміщує 435 записів про книги, публікації у збірниках та періодичних виданнях, присвячено 80-річчю започаткування органів місцевого самоврядування. Систематично-тематичне розташування матеріалу зручне для використання, а в кожній рубриці витримано жанровий добір інформації.

У відділі мистецтв Публічної бібліотеки імені Лесі Українки зберігається безцінне книжкове зібрання нашого співвітчизника-українця, киянина Сергія Михайловича Лифаря. Колекція налічує 817 одиниць зберігання. І це лише невелика частина великої бібліотеки, яку митець збирав упродовж усього життя. На сайті бібліотеки (http://lucl.lucl.kiev.ua/muzeu/muzeu_ nter.html) виставлено віртуальну експозицію, що повністю присвячена цій колекції. Також, за допомоги спонсорів, бібліотекою видано каталог «Книжкова колекція Серґа Лифаря» (К., 2006. – 72 с.: іл.).

Активізувалася робота бібліотек із відновлення історії їхнього створення. В результаті пошукових робіт бібліотекарів в архівах встановлено дати заснування багатьох київських книгозбірень.

На основі документів, що розкривають історію бібліотек, їхній сучасний стан, послуги, котрі надаються населенню, створюються мультимедійні презентації. Так, виготовлено компакт-диск «Центральна районна бібліотека ім. М. О. Некрасова.: історія і сучасність» (Голосіївський район); бібліотеками ЦБС Оболонського району підготовлено презентацію щодо творчості Анни Ахматової, зокрема київського періоду її життя, а в рамках загальноміського святкування 120-річчя видатної поетеси в Національній філармонії України проведено презентацію бібліотеки її імені. Мультимедійні презентації «Поділ в історії Києва» та «Шляхом Ярослава Мудрого» демонструють на різних заходах працівники бібліотек ЦБС Подільського району.

Звичайно, в одній статті неможливо розкрити всю різноаспектну краєзнавчу роботу бібліотек. Багато зроблено, багато ще належить зробити. Ми звикли працювати на результат. А це – задоволення запитів користувачів, залучення нових користувачів, виховання патріотизму, любові і бережливого ставлення до рідної землі.

БІБЛІОТЕЧНІ ФОНДИ

КНИГИ – ВЗІРЦІ ПОЛІГРАФІЧНОГО МИСТЕЦТВА У ФОНДІ ХЕРСОНСЬКОЇ ОУНБ ім. ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

КНИГА – явище унікальне. Її можна розглядати у багатьох аспектах – і як явище духовної культури, і як предмет матеріальної культури.

Книга – це не тільки інформація, пам'ятка історії, культури, це ще й пам'ятка книжкового мистецтва. І шанувальники книги, як правило, звертають увагу не лише на зміст і літературну досконалість твору, а й на художнє оздоблення книги та майстерність її виготовлення.

Такі видання, котрі є взірцями поліграфічного мистецтва минулого і сучасності, зберігаються і у відділі рідкісних видань Херсонської ОУНБ ім. Олеса Гончара.

Основа колекції складають перші надходження з часів заснування книгозбірні (1872), котрі потрапили до неї різними шляхами. Фонд бібліотеки на той час досить активно поповнювався за рахунок добровільних пожертвувань –

О. Сак

як від приватних осіб, так і установ. Різноманітні бібліотечні, музейні та навчальні заклади, численні товариства та інституції Російської імперії зробили чималий внесок у справу формування фондів книгозбірні [4; 6; 11], і завдяки цьому ми маємо зараз можливість перегорнути сторінки унікальних видань.

Привертають увагу художньо оздоблені подарункові видання, що вийшли друком у видавництві «Просвещение», – **«Вселенная и человечество»** (СПб., [1904-1905]) та **«Чудеса природы»** (СПб., [1897]). Книги видано на коштовному веленовому папері, багато ілюстровано. Добротні палітурки було виготовлено в палітурній майстерні Отто Кірхнера у м. Санкт-Петербурзі.

П'ятитомник **«Вселенная и человечество»** – унікальне за своєю інформативністю та якістю ілюстративного матеріалу видання. Шкіряні корінці та палітурні кришки прикрашені тисненням золотом рослинним орнаментом, виконаним у стилі модерн. Відмінна риса декору палітурки – чеканні металеві накладки, що добре збереглися.

Тиснена позолотою палітурка **«Чудеса природы»** також збереглася в доброму стані і є гідним обрамленням цікавого матеріалу, опублікованого у виданні. До книги ввійшли популярні нариси, присвячені опису незвичайних природних явищ та визначних пам'яток різних країн. Перший том містить 483 малюнки в тексті та 44 кольорові ілюстрації на окремих аркушах.

Своєрідною ілюстрованою енциклопедією вітчизнознавства дореволюційної Росії можна вважати багатотомне видання початку ХХ ст. **«Живописная Россия»**, випущене товариством М. Вольфа протягом 1897–1901 рр. За відгукami сучасників, багатотомник вже тоді був не тільки «художнім зображенням всієї Російської імперії у всій її історичній, етнографічній та культурній різноманітності», але й «визначною пам'яткою друкарського та ксилографічного мистецтва» [12]. Певна частина освіченої спільноти виявила неабияку зацікавленість цим виданням. У бібліотечних звітах за 1904–1912 рр. багатотомник значився у списках книг, що користувалися найбільшим попитом у читачів [7; 8].

До сьогодні у фонді Херсонської ОУНБ ім. Олеся Гончара збереглися лише окремі томи. Ці примірники опрацьовані в коленкорову палітурку червоного кольору, прикрашену поглибленим барвистим тисненням (чорною фарбою та золотом). На spodі верхньої палітурної кришки вказано: «Издание тов. М. О. Вольфа», по краях – орнаментальний геометричний малюнок, у центрі – двоглавий орел, що сидить на гілках дуба та тримає в кігтях розгорнутий донизу стяг з написом «Живописная Россия». Корінець розділений на 5 частин орнаментальним геометричним малюнком. Угорі на ньому зображено герб Російської імперії – двоглавий орел. У другій частині корінця – напис «Живописная Россия»; у третій – герби губерній; у четвертій – номер тому та частини; у п'ятій – геральдичний малюнок. Задню палітурну кришку прикрашено змішаним геометрично-рослинним орнаментом. На ній не використовується золотий колір, тільки чорний та фоновий червоний. Форзац виготовлено зі щільного лощеного паперу і прикрашено геометричним орнаментом у бежево-брунатній гамі. У центрі розміщено медальйон із зображенням книготоргової марки М. Вольфа, а по краях рамки – обрамовані рослинним орнаментом, симетрично розташовані сюжетні малюнки, ув'язані в коло. Численні декоративні елементи, що прикрашають видання (ініціали, заставки, кінцівки), виконано в техніці торцевої обрізної ксилографії. Художнє оформлення всіх титульних елементів виконано художником М. Самокішем (1860–1944). Примірники виготовлено на веленовому папері з крапчастим обрізом. Майстерність виконання всіх декоративних елементів робить це видання неповторним та надзвичайно привабливим у художньому відношенні.

У чудовому стані зберігся барвисто оформлений двотомник Ф. Арнольда **«Русский лес»** (СПб., 1890–1891). Це

прижиттєве видання видатного російського науковця Федора Карловича Арнольда (1819–1902) є однією з ґрунтовних праць, що містить всебічний опис лісового господарства дореволюційної Росії. Книги видано друкарнею А. Маркса. Їхні червоні коленкорові палітурки, прикрашені тисненням геометрично-рослинним орнаментом золотисто-чорного кольору, виготовлено в палітурній майстерні О. Кірхнера. Численні естампи та гравюри, виконані з надзвичайною вишуканістю, яскраво ілюструють видання. Власницький штамп на титулі засвідчує приналежність книг представникові древнього князівського роду Івану Миколайовичу Святополку-Мирському. Імовірно, що він також був одним із дародавців, які щедро поповнювали фонди книгозбірні.

Становить інтерес і розкішно ілюстрований третій том ювілейного видання **«Три века»** (М., 1912). За деякими даними, шеститомник під редакцією історика В. Калаша (1866–1919) свого часу був подарований книгозбірні херсонським поліцейським управлінням, як і ще декілька ювілейних видань, надрукованих до 300-річчя царювання Дому Романових [9; 10]. На жаль, в книгозбірні зберігся лише один із томів цієї монументальної праці. Сторінки видання містять історичні нариси видатних науковців, які ґрунтовно висвітлювали трьохсотрічний суспільний та державний розвиток Російської імперії. Книга багато ілюстрована портретами історичних діячів, картинами відомих художників, зображеннями предметів побуту, атрибутів влади тощо. В її композиційну структуру гармонійно вплетені численні елементи художнього оформлення – заставки, кінцівки, ініціали. Добре збереглася видавничка палітурка з позолотою та конгревним тисненням.

Унікальний за технікою виконання раритетний примірник книги **«Басни»** Езопа (Париж, 1913) французькою мовою, ілюстрований талановитим англійським графіком Артуром Рекхемом (1867–1939) [1]. Книгу видано у відомому паризькому видавництві «Ашшет» («НАСНЕТТЕ»), яке на той час лідирувало на французькому книжковому ринку і у видавничому репертуарі якого була й бібліофільська література. Наклад видання становив усього 430 прим., із них 55 було виготовлено на японському папері, а 375 – на веленовому англійському папері ручного виготовлення. Весь тираж був нумерований. У Бібліотеці зберігається триста дев'яносто перший примірник із автографом самого художника. Папір цього рідкісного видання має водяні знаки. На сторінках книги зустрічаються 2 види філіграней. На одних – зображення вітряного млина з літерами «W» і «H» з боків та написом під сюжетною частиною «BRITISH HAND MADE PURE RAG», на інших – зображення птаха, що тримає в кігтях стяг із вензелем «AR» і тим же написом унизу. Можливо, що папір було виготовлено спеціально на замовлення А. Рекхема. Обкладинку та титульний аркуш оформлено самим художником. Гравюри виконано в техніці ксилографії. Гармонійне поєднання прекрасного ілюстративного матеріалу та текстової частини, ретельна продуманість композиційної побудови, оригінальність оформлення роблять цю книгу дійсною поліграфічним шедевром.

Цікаві в поліграфічному плані книги надходять до Бібліотеки і сьогодні. Серед дарувальників особливе місце посідає херсонський книголюб Михайло Андрійович Ємельянов. Завдяки йому ось вже п'ять років поспіль Бібліотека одержує унікальні примірники рідкісних видань, зокрема взірці поліграфічного мистецтва. Так, ним подаровано бібліофільське видання **«Повесть о рождении моем, происхождении и всей жизни, писанная мною самим и начатая в Москве 1788 года в августе месяце на 25 году от рождения моего»** князя І. Долгорукова (Пг., 1916). Книгу в кількості всього 200 примірників було надруковано у приватній петроградській друкарні «Сирус». Вишукано-просту художню побудову видання підтримують численні заставки та кінцівки, виконані в чорно-бі-

лій гамі з надзвичайною витонченістю. На жаль, оригінальна палітурка книги не збереглася. Але її цілком замінила сучасна комбінована бібліофільська палітурка, вінчана шкіряним закругленим корінцем із тисненням. Вона органічно вписалася в загальну конструкцію видання.

Михайло Андрійович подарував також факсиміле папірусного сувою **«Papyrus Berlin 3127»** (Edition Leipzig, 1966). Примірник виконано за точними розмірами оригіналу – довжиною 1 м 72 см, а шириною 23 см. Це – відтворення фрагменту заупокійного тексту, що містить одну з глав давньоєгипетської «Книги Мертвих». Оригінал зберігається в Берлінському музеї єгиптології. Він датується 3 тис. (3064–1110 pp.) до н. е.

«Книга Мертвих» – умовна назва стародавніх текстів, які були обов'язковим атрибутом поховальних ритуалів у стародавніх єгиптян. Папірусні сувої з її текстами вкладалися в саркофаги поряд із покійним і служили йому дороговказом у потойбічному світі. У жителів Давнього Єгипту був розвинений культ поховання, все їхнє земне існування було підготовкою до великої подорожі у вічний світ після смерті [3; 5; 13].

Єгипетські папірусні сувої по праву можна вважати одними з перших ілюстрованих видань, оскільки вони містили не тільки ієрогліфи, а й численні малюнки.

Своєрідною бібліофільською літературною антологією є рідкісний примірник збірки **«Похвала Книге»** (СПб., 1917), також подарований М. Ємельяновим. Унікальна за виконанням збірка включає вислови вітчизняних і зарубіжних авторів про книгу й читання від глибокої старовини до початку ХХ ст. Складена вона в 1917 р. професором Петроградського університету, відомим бібліофілом І. Шляпкіним (1858–1918). Книгу було надруковано накладом 1050 примірників: 650 – на ганчір'яному папері, 400 – на звичайному. У Херсонській ОУНБ ім. Олеса Гончара зберігається один із зразків, виготовлених на ганчір'яному папері. Ілюстративним матеріалом для прикраси книги послужили елементи художнього оздоблення, взяті зі стародавніх літературних пам'яток різних епох і країн. Так, обкладинку було виконано на папері «верже» рожевого кольору, декоративну рамку для неї взято із «Русской Библии» Франциска Скорини 1517 р. Оригінальний exlibris – декоративна рамка, оформлена за зразком із твору Ювенала 1525 р., напис в'язю, що містить бібліофільську загадку, – «Тайное зеркало библиофила», виконано художником О. Лео. Обкладинку, заголовок і останню сторінку надруковано слов'янським шрифтом. На останній сторінці у формі колофону, що звучує як донизу, на стилізованій старослов'янській мові, копіюючи першодруки ХVI ст., наведено відомості про укладача та про особу, на чий кошти видано антологію: «Докончана быть сия книга у столичном великом граде у Петрограде всея Руси в годину войны с нечестивым германским и швабским родом труды и тщанием дохтура слова российского Илии Шляпкина коштом книгокупца Федора Шилова богу ко чести, а книголюбцам русским к доброму услаждению в лето господне 1917» [2].

Серед зразків сучасної поліграфії – оригінальна за своїм оформленням монографія Є. Немировського **«Изобретение Иоганна Гутенберга»**, що вийшла у видавництві «Наука» в 2000 р. Видання багате ілюстровано. Більше 800 чорно-білих і кольорових ілюстрацій наочно представляють технічну історію книгодрукування та його еволюцію. Суцільну шкіряну палітурку виготовлено в кращих традиціях французької класичної оправи. Книжковий корінець каширований з бинтовим членінням. На верхній палітурній кришці позолотою витиснено назву книги та декоративну рамку. Задню кришку палітурки прикрашено декоративною рамкою з безфарбним тисненням. Всі сторони обрізу забарвлено «під мрамур». У книзі є й неодмінний атрибут будь-якого солідного видання – лясце (книжкова закладка). Грунтовне, багатобічне розкриття теми,

обширний довідковий апарат дозволяє віднести це видання до розряду фундаментальних. А завдяки високохудожньому стилю оформлення, добору ілюстративного матеріалу, продуманості композиційної побудови, його можна вважати одним із зразків сучасного поліграфічного мистецтва.

Цінними виданнями є й факсимільні та репринтні варіанти літературних пам'яток минулого. Це – **«Азбука»** І. Федорова – репринтне відтворення першої друкованої книги (М., 1974); **«Сказание о Мамаевом побоище»** – репринтне відтворення рукопису ХVII ст. (М., 1980); **«Моцарт и Сальери»** О. Пушкіна з малюнками М. Врубеля – факсимільне відтворення петроградського видання 1913 р. (Л., 1988); **«Азбука в картинках»** О. Бенуа – факсимільне відтворення видання 1904 р. (М., 1990); малоформатні сувенірні видання, такі як **«Мала книжка»** Т. Шевченка – факсимільне видання рукописної збірки віршів поета перших чотирьох років заслання (1847–1850) (К., 1984); **«Слово о полку Игореве»** трьома мовами – малоформатне ілюстроване видання (К., 1977); книжка-крихітка розміром 17 x 20 мм **«Лучше всяких лекарств, питья да яств»** (М., 1975); диво сучасної поліграфії – **«Мастер и Маргарита»** М. Булгакова (К., 1997) – на одному аркуші формату А4 тощо.

Дослідницька робота з вивчення, опрацювання та розкриття цінних друкув із колекції Херсонської ОУНБ ім. Олеса Гончара триває. Ця праця з найцікавішими книжковими експонатами щоразу переконує, що мистецтво книги – видатне досягнення майстрів друку і різця, як минулого, так і сучасності. І добре, що є безкорисливі люди, які не тільки зберігають, шанують та цінують книгу, а й щедро діляться з оточуючими і своїми знаннями, і колекціями.

Ми щиро захоплюємося книжковими пам'ятками минулих століть, дивуємося високій якості й майстерності їхнього виготовлення. Тож хочеться сподіватися, що книжкове мистецтво сьогодення, спираючись на позитивний досвід та майстерність минулого, буде удосконалюватися. І хто зна, можливо, через багато років дослідники так само доскіпливо будуть вивчати сучасні взірці поліграфічного мистецтва, які на той час вже стануть раритетами.

Список використаної літератури

1. Артур Рехем // <http://www.vitanova.ru>. – Загол. з екрана.
2. Беккер М. Е. Краткий исторический обзор 25-летней деятельности Херсонской общественной библиотеки (1872–1897) и отчет библиотеки за 1897 год / М. Е. Беккер. – Херсон, 1898. – С. 25–27.
3. Берков П. Н. Русские книголюбцы : очерки / П. Н. Берков. – М. ; Л., 1967. – С. 276.
4. Большаков М. В. Декор и орнамент в книге / М. В. Большаков. – М., 1990. – С. 46, 60.
5. Овчинников В. Історія книги : еволюція книжк. структури. – Л., 2005. – С. 26–29.
6. Отчет дирекции Херсонской общественной библиотеки за 1886 год. – Херсон, 1887. – С. 3.
7. Отчет Херсонской общественной библиотеки и двух ее отделений за 1904 г. – Херсон, 1905. – С. 69.
8. Отчет Херсонской общественной библиотеки и двух ее отделений за 1912 г. – Херсон, 1913. – С. 51, 65.
9. Отчет Херсонской общественной библиотеки и двух ее отделений за 1913 г. – Херсон, 1915. – С. 7.
10. Три века // <http://www.rusbibliophile.ru>. – Загол. з екрана.
11. 400 лет русского книгопечатания, 1564–1964. Русское книгопечатание до 1917 года. – М., 1964. – С. 378.
12. Шомракова И.А. Всеобщая история книги / И. А. Шомракова, И. Е. Баренбаум. – СПб., 2005. – С.181–182.
13. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона. Т. 22 (Xla). – СПб., 1894. – С. 512–543.
14. Ясинский Л.Г. Херсонская общественная библиотека (1872–1912) : К сорокалетию ее существования. – Х., 1912. – С. 18–19.